

Богдан ГУДЬ: «ТІЛЬКИ ПРАВДА ВАС ВИЗВОЛИТЬ»

На відміну від зустрічей політиків, які, загалом, відбуваються спокійно і без різких публічних випадів з того чи іншого боку, дискусії українських і польських істориків нерідко проходять в досить напруженій обстановці.

Про причини цієї напруженості, головні теми українсько-польського історичного діалогу, наративи й аргументи польської та української сторін – в інтерв'ю з доктором історичних наук, професором факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, автором низки статей та монографій на тему українсько-польських відносин у XIX і XX ст. Богданом Гудем.

Основні теми для обговорення, якими вони сьогодні є в українсько-польському історичному діалозі?

Зараз в історичному середовищі курсує досить сумний анекдот: «Про що б не говорили українські й польські історики – рано чи пізно все зводиться до Волинської трагедії». Тож це, очевидно, головна тема сьогоднішнього українсько-польського діалогу. Можна також говорити про різке зростання зацікавленості темою Речі Посполитої Обох Народів (*утворена після об'єднання в єдину федеративну державу Королівства Польського та Великого князівства Литовського – ред.*). Ну, і дещо на маргінесі, що, скажімо так, парадоксально в умовах українсько-російської війни, є третя тема – союз Пілсудського й Петлюри.

Хто сьогодні задає тон в цьому діалозі так, що все зводиться до Волинської трагедії?

Його однозначно задає польська сторона. При цьому не стільки історики, скільки польські політики, публіцисти й так звана громадська думка, яка ллється з Інтернету, соцмереж, тощо. Ми ж, з огляду на певні причини, перебуваємо в статусі сторони, яка відбивається, яка намагається щось пояснити. Але нас мало хто чує.

«Поляки переважно «дискутують» про Україну без українців»

Ви, коли говорите про громадську думку в Польщі, використовуєте вираз «так звана». Чому?

Я кажу «так звана», тому що значною мірою йдеться не про спонтанну громадську думку, а про результат російського втручання в дискусії у соціальних мережах. Раніше це були тролі та боти, сьогодні – інструменти штучного інтелекту та ретрансляція кремлівських наративів через певних польських політиків, журналістів та коментаторів. Це дещо спотворює реальні суспільні настрої, але й, на жаль, формує їх.

Як змінився українсько-польський діалог з роками?

На мою думку, він перестав бути діалогом. Наприклад, в 90-х роках 20-го і на початку 21-го століття, мали місце українсько-польські зустрічі, під час яких сторони не тільки висловлювали свої позиції, але й намагалися знайти якісь спільні точки дотику, якісь узгоджені позиції, тощо. Зараз же ми бачимо, що поляки переважно «дискутують» про Україну без українців або ж із залученням істориків з України, які є лояльними до поглядів, що висловлюють їхні польські колеги. Інші українські історики намагаються їм відповідати, але їх переважно «не чують», позаяк те, що представляє українська сторона, не відповідає потребам сучасної польської політики. І, що найсумніше, саме польський політикум визначає позицію польських істориків в діалозі. Адже, навіть кількість громадян Речі Посполитої польської національності загиблих на Волині в 1943 році, визначається не польськими науковцями, а постановами Сей-

му. Що більше, нещодавно з середовища президента Польщі Кароля Навроцького прозвучала цифра, яка цілком не обгрунтована науковими дослідженнями, що на Волині й у Східній Галичині загинуло 130 тис. поляків.

Звідки беруться ці цифри?

Президент – колишній голова Інституту національної пам'яті Польщі, а там беруть до уваги ті цифри, які віддавна циркулюють в польських ультрапатріотичних/кредових середовищах. Тобто, якщо назагал поширеною є цифра в 120 тис., то щоб показати себе ще більшим патріотом, треба сказати про 130 тис. Звідки взяли ці додаткові 10 тис. – невідомо. Але так звана громадська думка в Польщі кричить «браво!», бо ж «нарешті ми маємо справжнього президента-поляка!»

Чи є сьогодні в українсько-польському діалозі хоч якісь точки дотику?

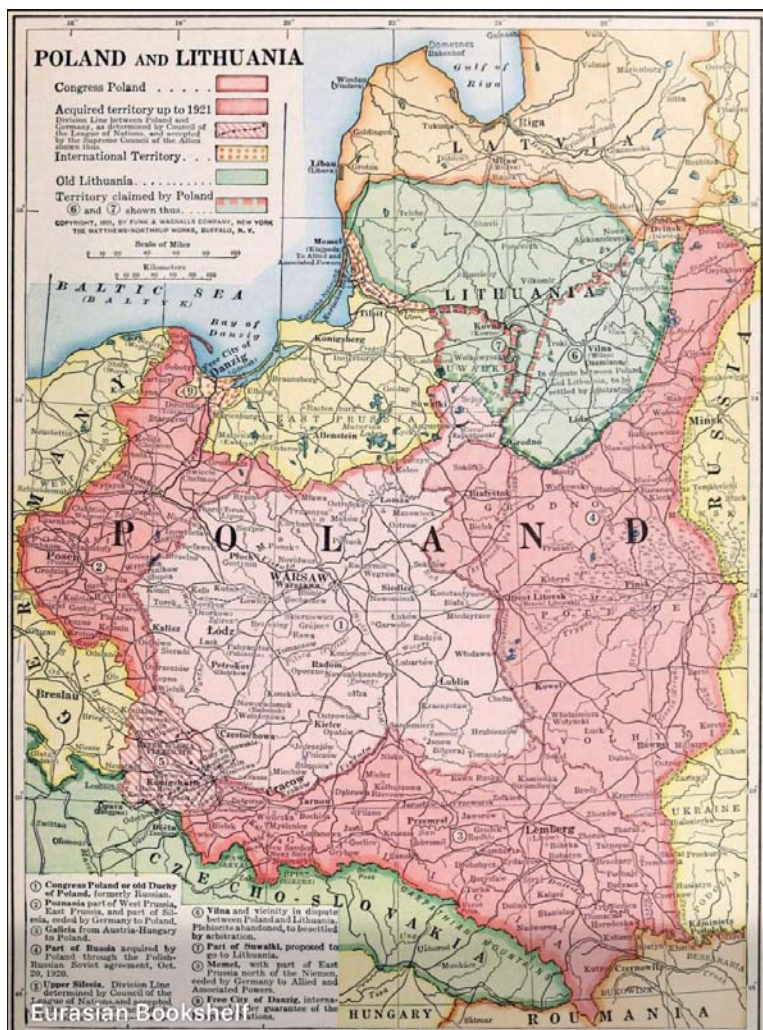
Звичайно, що є. Скажімо, якщо обговорювати тему Речі Посполитої Обох Народів, то досить легко можна знайти одностайності з польського боку, адже ця тема є менш дражливою для громадської думки наших сусідів, тож можна спокійно подискутувати.

Якщо ж говорити про союз Пілсудського і Петлюри, то, очевидно, теж можна знайти спільні точки дотику, хоча поляки не вельми охоче говорять про Ризький мир 1921 року.

Чому?

Тому, що як сказав свого часу один з найближчих соратників Пілсудського Тадеуш Голувко: «В Ризі ми зрадили, покинули Петлюру». Сам Пілсудський після Ризького миру прийшов в табір для інтернованих українців і сказав: «Я вас перепрошую, панове! Я вас дуже перепрошую. Не так то мало бути». Але Пілсудський тоді вже був відсторонений

Після Першої світової війни Польща і Литва відновили незалежність, але їхні кордони стали джерелом конфлікту — особливо через місто Вільнюс. 9 жовтня 1920 року польські війська під командуванням генерала Люціана Желіговського, за таємної підтримки Юзефа Пілсудського, зайняли Вільнюс, порушивши попередні домовленості з Литвою. На зайнятій території було утворено маріонеткову державу «Серединна Литва», яку через два роки анексувала Польща.

від влади й реального впливу на польську політику не мав. Тобто для поляків ця тема не є надто симпатичною, тож багато з них, правдоподібно, відчувають сором за те, що сталося в Ризі далекого 1921 року.

Ризький мир – договір, підписаний 18 березня 1921 року представниками РСФРР і УРСР, з одного боку, та Польщі з іншого, який формально закінчив польсько-радянський збройний конфлікт 1919-1920 років, санкціонував поділ українських і білоруських земель між Польщею та Радянською Росією та фактично анулював Варшавський договір 1920 року. Вже на початку відповідних переговорів (радянська українська держава), вилучаючи одночасно визнання УНР, з якою пов'язувала Польщу союзницька угода з весни 1920 року.

Крім того, сучасна політична ситуація в Польщі не сприяє тому, щоб представляти українців як союзників, яких вони колись зрадили. І тому, скажімо, у музеї Варшавської

битви в Радзиміні під Варшавою, практично немає згадок про УНР, яка була єдиною державою, що пліч-опліч з поляками воювала проти більшовиків у 1920 році. Власне, армія Михайла Омеляновича-Павленка, яка тримала фронт на Дністрі, не пропустила більшовиків в Галичину і таким чином сприяла успішній реалізації «Дива на Віслі» (ключовий момент у боротьбі за незалежність Польщі – ред.).

Тобто, виходить, що цей факт зради не дозволяє нам з поляками сьогодні використовувати тему Варшавської битви, щоб показати, що ми сто років тому разом успішно боролись з Москвою і можемо це робити сьогодні...

Я не одноразово піднімав це питання, але, очевидно, сучасна президентська команда в цьому абсолютно не зацікавлена. Хоча й ліва сторона, тобто теперішня правляча коаліція, не надто схильється до того, щоб використовувати цю тему повною мірою. Шокуючим для мене було зокрема те, що кілька років тому вже в умовах повномасштабної російсько-української війни, вельми заслужений для історичних досліджень Східної Європи варшавський науковий осередок «Карта», видав книжку присвячену століттю українсько-польських міждержавних відносин, апогеєм яких її автори визначили не Союз 1920 року, а Волинь-43.

Давайте зосередимося на ключовій на сьогоднішній в той же час найболючішій темі діалогу, Волинській трагедії. У 2016 році в Польщі на законодавчому рівні події 1943 року на Волині визнано «геноцидом, вчиненим українськими націоналістами, проти громадян Речі Посполитої». Наскільки правильною є така характеристика тих подій?

Насправді, ще в 2013 році в часи правління «Громадянської платформи» була прийнята резолюція Сейму, де говорилося про «етнічну чистку з елементами геноциду». Тобто перший крок був зроблений ще тоді. В 2016-му році «Право і Справедливість» тільки посилює цю резолюцію, однозначно вказавши, що це був «геноцид».

Що ж до самого визначення, то я не є юристом, щоб говорити, правильне воно чи ні. Але як вказує мій колега-історик, доцент ЛНУ ім. Івана Франка Андрій Козицький, котрий значно більше займається цими визначеннями, геноцид – це акція, яка довгий час готується, організовується і здійснюється державною структурою. Також треба підготувати суспільну думку до того, що буде знищена певна етнічна група. Чи могла ОУН на Волині це зробити у міжвоєнний період? Звичайно, що ні, адже її впливи там були дуже обмеженими.

Тоді постає питання – хто готував те, що відбувалось на Волині в 1943 році?

Якщо глибше заглянути в історію – те, чого польські історики не хочуть робити – то до початку 1920-х років, за винятком короткого періоду існування на Волині Української Народної Республіки, ці терени перебували під впливами Російської імперії. Причому серйозними ідеологічними впливами. Близько 2 млн селян Волинської губернії були записані до «Союзу русского народа», відомого ще як «чорна сотня». Після 1920-го року ці терени стали частиною Другої Речі Посполитої, тож населення Волині було під впливом польської держави, але також й Російської Православної Церкви і Комуністичної Партії Західної України (КПЗУ). Ба більше, у 1925 році комуністи Волині опрацювали план «другої» пролетарської революції, внаслідок якої ці терени мали увійти до складу Радянського Союзу. В цьому плані, до речі, було положення про те, що треба знищити всі польські поселення разом з їхніми мешканцями. Отож, питання: готували чи не готували геноцид?

Готували, тільки не українські націоналісти, які не мали там значних впливів, а комуністи.

І, напевне, сама польська влада у міжвоєнний період теж зробила немалий внесок у підґрунтя Волинської трагедії?

Безперечно. Місцева православна людність належала до категорії громадян другого, а то й навіть третього сорту. Будучи домінуючою етнічною групою населення Волинського воєводства, вони не були широко представлені в місцевому самоврядуванні – навіть війт не міг бути українцем. А що вже казати про так звану ревіндикацію душ, тобто навернення православних в римський католицизм і нищення православних церков на Холмщині й Підляшші? До яких наслідків це вело, свідомі поляки розуміли вже тоді. Зокрема, польська письменниця Марія Домбровська пророкувала, що за «ревіндикацію душ», Польща ще заплатить страшну ціну. А батько професора мистецтв Тадеуша Хшановського, коли довідався про нищення військом і поліцією православних церков, кляв тодішній польський уряд і кричав: «Русини нас тут виріжуть, без тіні милосердя виріжуть, вони ніколи нам цього не забудуть».

Чи згадують ваші польські колеги під час дискусій на тему Волинської трагедії, що, власне, до тих подій особливо причетною є більшовицька Москва?

Практично ні. В них у всьому винна УПА. Незважаючи на те, що комуністичні впливи і антипольські провокації більшовиків в роки війни є сьогодні очевидними. Наприклад, взимку 1943 року вибухнув конфлікт між Кремлем і польським еміграційним урядом. Останній заявив про те, що він буде співпрацювати з Москвою тільки якщо вона визнає кордони 1 вересня 1939-го року. Кремль же відповів заявою ТАСС, що поляки є імперіалістами, тому «ми будемо захищати наших єдинокровних братів українців і білорусів, щоб вони могли жити в своїх національних державах». І після цього вже власне почалась різанина. Про це, до речі, пишуть тогочасні польські автори. Що більше, в серпні 1943-го року в одному з рапортів польського підпілля на Волині я знайшов промовистий рядок про те, що в усуненні з поляків з Волині найбільше зацікавлені більшовики, адже якщо не буде поляків – не буде причини піднімати питання кордонів 1 вересня 1939-го року.

Тому, зараз вже не викликає великого здивування, коли читаєш, що нападом на церкву в Порицьку в 1943 році, де загинуло біля 200 поляків, керував курінний УПА Василь Левочко, якого через рік в цій же місцевості бачили в мундирі капітана НКВС прикордонної служби.

Ще один приклад – стаття 1943 року в польській підпільній пресі під заголовком «Роль німців і більшовиків у Волинській трагедії». І тут, і в рапортах командувача Армії Крайової (*збройні формування польського підпілля під час Другої світової війни – ред.*) на цих теренах полковника Бомбінського є чітка вказівка на тих, хто розкручує ненависть до поляків – це німці і більшовики, які для реалізації своїх цілей використовують розбурхану їхньою пропагандою масу православного селянства.

«Наш політикум повинен зрозуміти, що для поляків Волинь є дуже важливою й болючою сторінкою їхньої історії»

Ви ж, звичайно, наводите ці приклади своїм польським колегам. Як вони реагують на них?

Переважно відмахуються і звинувачують мене у перебільшенні фактів. Але ж факти, є фактами. До того ж всі вони походять з польського боку: польських архівів, опрацювань окремих польських авторів, спогадів очевидців тощо.

Попри це, поляки продовжують нам закидати, що це ми, мовляв, придумали дефініцію «Волинська трагедія» чи «Друга українсько-польська війна». Але я вам вже наводив приклад назви статті 1943 року, де йдеться власне про «Волинську трагедію». Тобто цій дефініції «дали життя» самі поляки. Так само в польських документах я знайшов цитату невідомого автора, який пише про українсько-польську або ж громадянську війну, в якій українці винищують поляків. Тобто поляки не знають, чи не хочуть знати документів із своїх архівів, не знайомі із формулюваннями, які в них містяться, й, власне, через це конструктивний діалог з ними практично унеможливлений.

Тобто виходить, що маємо більшою мірою імітацію діалогу, аніж реальний діалог?

Так, це скоріше імітація діалогу. Дуже показовим є, наприклад, дискусії Володимира В'ятровича і Лукаша Адамського (*заступник директора Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського – ред.*). В'ятрович говорить своє, Адамський – своє. І все «нормально», всі залишаються при своїх поглядах. Чому ж не люблять те, що говорю я? Тому, що я вказую на те, що в польському гранднативі не відповідає дійсності. Ось, наприклад, візьмемо професора Гжегожа Мотику (польський історик, головний фахівець з проблем Волині-43 – ред.), який щоб підтвердити, що це власне ОУН запланувала винищення всіх поляків в Україні, цитує «Воєнну доктрину українських націоналістів» Михайла Колодзінського (*військовий теоретик, Верховний Командант Збройних Сил Карпатської України – ред.*). У ній, за словами Мотики, той нібито пише, що «не треба пере-

йматися, що буде знищено 3,5 млн жидів і понад мільйон поляків». Все, кінець цитати. Я, шокований такою жорстокою брутальністю Колодзінського, відкриваю його воєнну доктрину і читаю: «Не треба думати, що будуть знищені 3,5 млн жидів і понад мільйон поляків, адже з часом повстання переміниться в позиційну війну і жорстокість зменшиться». І отаких маніпуляцій і фальсифікацій в польському гранднативі досить багато.

Я ще 2013 року сказав Мотиці: «Давай, сідаємо до круглого столу, беремо документ на документ». А він мені каже, що у вас, мов, є свої структури – Інститут історії, який тим займається і т.п. І таким чином уникнув завідомо не дуже виграною для нього дискусії.

Якою тоді в таких умовах ви бачите перспективу українсько-польського історичного діалогу?

Я бачу, що ми товчемо воду в ступі і просувань фактично немає. От зараз, наприклад, у Польщі певні середовища розкручують фільм Яцека Мендльєра про Волинську трагедію, наразі його перший відтинок під назвою «Сусіди», де він робить «велике відкриття»: виявляється, поляків мордували не тільки УПА, але й місцева православна людність. Але це зовсім не відкриття, адже я ще в 2013 році все це детально описав. І ніякої вини України в цьому немає, тому що в антипольських акціях була задіяна православна селянська людність, вихована «чорною сотнею», міжвоєнною польською державою, комуністами й Радянським Союзом.

Тому, говорячи про перспективи українсько-польського історичного діалогу, я боюся, що ці голоси з боку правих/кресових середовищ у Польщі будуть тільки посилюватися. Фільм Мендльєра може мати подібний ефект, як фільм «Волинь. Про любов у нелюдські часи», відомого польського режисера Войцеха Смажовського, що в 2016 році спричинив чергову хвилю антиукраїнської істерії в Польщі. Це ж свідчить про те, що значна більшість польських творців громадської думки не читають праць українських науковців, а тому не в стані зрозуміти, що ми ці речі вже вияснили, а вони вкотре «винаходять велосипед».

Тож можна погодитись з вашим колегою Андрієм Козицьким, який каже, що те, як себе поводить польська сторона в діалозі з нами, є, по суті, черговою історичною війною?

Так, вони її ведуть, ми відбиваємося. І вони, треба сказати, в цій війні є значно сильнішими. Колись Володимир В'ятрович розповідав мені, що коли в нього бюджет Українського інституту національної пам'яті був 11 млн грн, то бюджет польського Інституту національної пам'яті у гривнях перевершив 2 млрд. Ба більше, до останнього часу ми взагалі не відчували, що за спиною істориків, які досліджують тему Волині-43, стоїть українська держава. Зараз ця ситуація поволі змінюється. Нині я є членом українсько-польської групи у справі пошуків і ексгумацій жертв українсько-польського конфлікту з часів Другої світової війни. Також нарешті бачу, що українська держава починає цікавитися і займатися цією проблемою. Але слід визнати, що, по-перше, вже втрачено дуже багато часу. По-друге, нам далі бракує єдиного підходу в опрацюванні цих проблем і створення групи істориків-однодумців, які б могли репрезентувати державну позицію в дискусіях з польською стороною. Крім того, для наших політиків тема Волинської трагедії є все ще однією з далеко не найважливіших сторінок Другої світової війни. Але це хибний підхід, який вимагає перегляду. Члени нашого політикуму повинні зрозуміти, що для поляків Волинь є дуже важливою й болючою сторінкою їхньої історії. А поляки для нас на сьогодні є дуже важливими союзниками в боротьбі про-

ти російського імперіалізму. В Польщі знаходиться наш основний логістичний хаб, тил і ми мусимо це враховувати. І вести діалог. Точніше, змушувати до діалогу, а не марнувати час на безкінечні, безплідні дискусії та взаємні звинувачення.

«Українці повинні прийняти до серця: все, що сталося на Волині, заслуговує однозначного засудження з нашого боку»

Ті ексгумації і перепоховання останків польських громадян, які зараз проводяться на території України, наскільки вони сприяють діалогу?

Ми даємо і будемо давати дозволи на їх проведення. Я вважаю, що єдиний перспективний шлях – збільшення кількості дозволів на пошукові й ексгумаційні роботи, щоб із польського боку нам не могли закидати, що ми їм забороняємо, перешкоджаємо і т.д., а, наприклад, німцям – ні. З іншого боку, і це моя позиція, яку я озвучую в своїх книжках та інтерв'ю, всі померлі чи загиблі повинні мати гідне християнське поховання, могили, на які родичі можуть прийти й помолитися.

І на завершення, як на вашу думку, мав би виглядати конструктивний історичний діалог між Україною і Польщею? І чи можливий він?

Конструктивний діалог буде можливий лише тоді, коли обидві його сторони усвідомлять, що нема білих і пухнастих народів. Всі є не без гріха і кожна дія має свої причини. Тобто поляки не повинні відмовлятися говорити про XIX століття, про міжвоєнний період, коли, власне, зароджувалися основи того, що сталося у на Волині у 1942-1943 роках. Не треба також переносити характер подій Східної Галичини міжвоєнного періоду на Волинь, адже це були дві різні території з різною ситуацією і різними політичними впливами. Українці натомість повинні прийняти до серця слова видатного історика Ярослава Дашкевича, що все те, що сталося на Волині у 1943 році, заслуговує однозначного й суворого засудження з нашого боку.

Таким чином, чисто теоретично українці й поляки можуть дійти до порозуміння. Але, вважаю, лише тоді, коли усвідомлять вагу слів двох великих людей сучасності – Папи Римського Івана Павла II, який сказав, що «тільки правда вас визволить», і відомого польського письменника Юзефа Мацкевича з його «тільки правда є цінною».

Ігор ФЕДИК
«Главком»

28 грудня, 2025

108 РОКІВ ТОМУ ПРЕЗИДЕНТ ВІЛЬСОН ТЕЖ МАВ ПЛАН

8 січня 1918 року тодішній президент США Вудро Вільсон у виступі перед Конгресом виклав своє бачення повоєнного світового порядку з чотирнадцяти пунктів. Вільсон був президентом з 1913 року, Перша світова розпочалася за його каденції, 28 липня 1914 року, але США вступили у війну лише 6 квітня 1917. І от через якихось дев'ять місяців мирний план. Втомився від війни, що точилася на іншому континенті?

Прикметно, що план Вільсона виявився цілковитою несподіванкою для союзників. Виступ у Конгресі ні з ким задалегідь він не обговорював. У ключових європейських лідерів ініціатива захвату не викликала, перша реакція була радше скептичною. Але обставини були проти європейців. У Росії на той час уже вирувала громадянська війна, як союзник вона практично була втрачена і невдовзі, в березні, більшовики підписали сепаратний мир з німцями. За цих обставин втратити такого союзника як США дорівнювало б самогубству.

План містив такі загальні положення як відмова від таємної дипломатії; вільне мореплавство; усунення економічних бар'єрів і вільна торгівля; скорочення озброєнь до граничної необхідної для національної безпеки кількості; неупереджене розв'язання всіх колоніальних суперечок; а ще пункти про звільнення всіх російських територій і всіляке сприяння Росії з боку інших націй у її вільному самовизначенні; безумовне відновлення Бельгії; безумовне звільнення всієї французької території з Ельзасом-Лотарингією включно, створення незалежної Польської держави; виправлення кордонів Італії на основі національних кордонів; суверенітет турецьких частин Османської імперії та гарантії існування й розвитку інших народів на її теренах; звільнення Румунії, Сербії та Чорногорії та гарантії цілісності різних балканських держав; най-

ширшу можливість автономного розвитку народів Австро-Угорщини.

Про створення незалежних держав чи принаймні сприяння автономному розвитку народів на теренах колишньої Російської імперії у плані Вільсона не йшлося.

Бойові дії було припинено 11 листопада 1918 року підписанням Комп'єнського перемир'я. Того дня британський прем'єр-міністр Девід Ллойд-Джордж заявив: «Сподіваюсь, цього доленосного ранку ми всі маємо право сказати, що настав кінець усім війнам». Наступного, 1919 року, було утворено омріяну Вудро Вільсоном Лігу Націй, а сам він одержав Нобелівську премію миру.

До Другої світової війни залишалося 20 років. «Добрими намірами вимощена дорога до пекла».

Сергій БОРЩЕВСЬКИЙ,
експерт Центру дослідження росії

